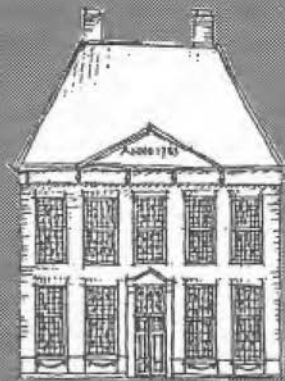

't inschrien

zevenentwintigste jaargang nr. 1, januari 1995

kwartaaluitgave van de

VERENIGING OUDHEIDKAMER TWENTE

't inschrien

ISSN 0166-3984

Een inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard

Copij zenden aan:

M. Paskamp-van Santen, Vleerhoeksweg 13, 7663 TK Mander.
Tel. 05418-80470

Redactie: A.J. Brunt, Delden
H.H. Hagens, Almelo
H.A. Kleerebezem, Borne
J.J.H. Meijer, Hengelo
A.L.A. Wevers, Hengelo
M. Paskamp-van Santen, Mander, eindredacteur

Administratie:

Vereniging Oudheidkamer 'Twente'
Het Elderinkshuis
De Klomp 35, 7511 DG Enschede
Tel. 053-309114

Postrekening nr. 832196
Bank: Rabobank Enschede rek.nr. 39.68.90.229
t.n.v. de penningmeester van de Oudheidkamer 'Twente'.
Abonnementsprijs f 15,- per jaar
Losse nummers f 5,- (exclusief verzendkosten)

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Druk: Soweco Almelo

IN MEMORIAM W.F. ANDERSON

Op 28 oktober 1994 is in zijn woonplaats Losser op 86-jarige leeftijd overleden de heer W.F. Anderson.

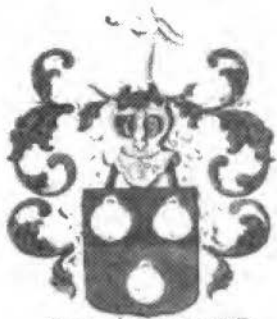
In hem heeft de Oudheidkamer een enthousiast lid verloren, die in het verleden veel voor de vereniging heeft gedaan als bestuurslid, lid van het dagelijks bestuur en van de excursiecommissie. In deze laatste functie heeft hij, goed bekend als hij was in dit deel van het land, maar vooral ook in het aangrenzend deel van Duitsland, veel bijgedragen tot het organiseren van interessante excursies. Aan die excursies werd door zijn toedoen, als gevolg van zijn grote kennis van de aardlagen, meermalen een geologisch tintje gegeven. Want in de eerste plaats was Willem Anderson toch geoloog, die zich in de door zijn stuwkracht gerealiseerde Staringgroeve te Losser, een blijvend monument heeft geschapen. Hij is na zijn pensionering gaan wonen in de nabijheid van deze groeve, waar de Losserse zandsteen wordt getoond.

Veel leden van de Oudheidkamer zullen zich Willem Anderson blijven herinneren als een trouw bezoeker van de lezingen, steeds tijdig aanwezig en gezeten op een vaste plaats rechts vooraan in de Gobelinzal.

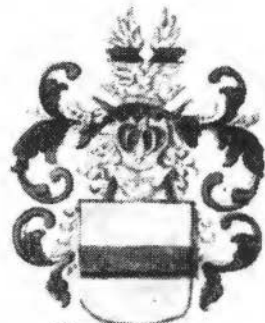
Hij was een aimabel en origineel mens.

Op 2 november j.l. heeft na een kerkdienst in Enschede, de begrafenis plaats gevonden op de begraafplaats van Zeist, naast zijn vele jaren geleden overleden echtgenote.

B.G. Cromhoff

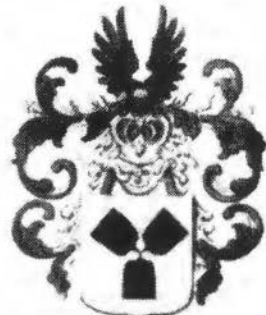
BELLINCKHAVE.

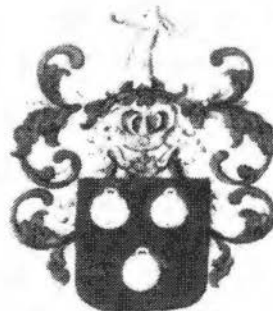
RAESFELT.

HEERDT.

HOEVEL.

BELLINCKHAVE.

Heraldische kwartierstaat van Golda Catharina Elsabe Everdina van Bellinckhave (1728-1793).

HET HUIS DE WOESTE SINDS 1757

DE HAVEZATE DE BELLINCKHOF TE REUTUM (DEEL 1)

Inleiding.

In 1911 verscheen van de hand van mr. G.J. ter Kuile sr. een boek over de havezaten in Twente, dat nog steeds als hét standaardwerk geldt¹. In tegenstelling tot de havezate de Bellinckhof - eertijds Vogelsanck en Pesie geheten - te Almelo, werd aan het huis de Woeste - sinds 1757 de havezate de Bellinckhof te Reutum - geen hoofdstuk gewijd. Doch in het hoofdstuk over de Almeloze Bellinckhof komt een aantal gegevens voor, in het bijzonder die van de periode ná 1757, welke grotendeels betrekking hebben op de Reutumse naamgenoot! Hiermee werd een enigszins verwarrende situatie geschapen die op den duur tot een gordiaanse knoop verworden is.

In 1986 heeft drs. J.H.R. Wiefker te Enschede gepoogd de leemte in het boek van Ter Kuile zoveel mogelijk op te vullen en daarmee de ontstane knoop te ontwarren, doch is daar slechts ten dele in geslaagd².

Deze publicatie is het resultaat van een uitputtend onderzoek, waarmee het huis de Woeste, later de Bellinckhof, in de annalen van de geschiedenis van de havezaten in Overijssel de plaats kan innemen die het toekomt.

Ligging.

Het huis de Woeste lag in het zuidelijkste deel van de marke Reutum, tegen de grenzen van de marken Dulder en Fleringen. De marke Reutum werd begrensd door de marken Haarlo, Agelo, Dulder en Fleringen³.

Het erfmarkerichterschap van deze marke was verbonden aan het erve Ruirikshof, hofhorig aan de Hof van Ootmarsum en werd uitgeoefend door de landrentmeester van Twente⁴. Tot en met 1811 maakte de marke Reutum deel uit van het landgericht Ootmarsum. Sinds 26 november 1811 ressorteert Reutum onder de gemeente Tubbergen⁵.

Geschiedenis.

1. Eerste vermelding.

Met de beschikking door de Gedeputeerde Staten van Overijssel op het rekest van Otto van Bellinckhave om vrijstelling van consumptie van de havezate de Bellinckhof te Almelo op 14 augustus 1662, wordt er voor het eerst gewag gemaakt van het bestaan van het huis 'de Wueste' (voortaan de Woeste) te Reutum.

Omdat hij bij zijn zoon Godert, verwekt bij zijn echtgenote Hermelina Schaep tot den Dam, op het huis de Woeste woonde en hierdoor de havezate de Bellinckhof onbewoond achterliet, werd Otto op zijn verzoek vrijgesteld van consumptie van het huis de Bellinckhof.

Deze vrijstelling bleef niet zonder gevolgen want sindsdien werd Godert, die

rentmeester van het Stift Weerselo was, aangeslagen op 25 caroliguldens per jaar aan consumptie⁸. Hoe lang het huis de Woeste toen in 1662 al bestond is niet bekend, maar uit de akte van borgstelling van Godert uit 1664 blijkt dat Godert het huis de Woeste met de daarbijbehorende hoge en lage landerijen van zijn ambtsvoorganger Hendrik Krop heeft gekocht⁷. Gegevens over deze verkoop kunnen niet achterhaald worden, maar die zal wel in of omstreeks 1660 plaatsgevonden hebben, aangezien Godert in dat jaar als opvolger van Henricus Krop tot rentmeester van het Stift Weerselo benoemd werd⁸. Tevens stapte Godert op 2 mei van hetzelfde jaar te Wierden in het huwelijksbootje met Henrica Catharina van Heerdt van het huis de Eversberg te Notter in het richterampt Kedingen⁹.

Of met 'sijn voor een jaer off twee nije getimmert huys met den hof van twee mudde landts met de visscheryen ende groonlandt', gebouwd voor 4000 guldens, in de akte van borgstelling van Krop uit 1648 het huis de Woeste bedoeld wordt, is onduidelijk. Ook of 'de woninge, genaemt de Verque' in Reutum, zoals uit de latere akte van borgstelling van Krop uit 1658 blijkt, hetzelfde huis is als het latere huis de Woeste. Dat het huis, zoals vermeld in de beschikking van 1662, niet in Weerselo (landgericht Oldenzaal), maar in Reutum (landgericht Ootmarsum) gelegen was, blijkt behalve uit diverse verpondings- en volkstellingsregisters ook uit de akte van borgstelling van Godert uit 1664¹⁰. Doch doordat het huis dichterbij Weerselo dan bij Reutum lag, werd het dan ook veelal aangeduid als 'de Woeste bij Weerselo'. De naam van het huis zal wel afgeleid zijn van de veldnaam van het gebied, dat noordelijk van het huis gelegen was: de 'Wuestematen'¹¹. Dat een huis met allure juist daar in de zuidelijke punt van de marke Reutum, temidden van de woeste gronden gebouwd werd, zal vermoedelijk te maken hebben met de ontginning van die gronden.

2. *Het huis de Woeste in de familie Van Bellinckhave.*

Godert van Bellinckhave, die omstreeks 1633 geboren was en op 5 april 1654 vanwege de Bellinckhof te Almelo in de Ridderschap en Steden van Overijssel geadmitteerd werd¹², werd pas in 1668 bezitter van diezelfde havezate, toen hij op 24 januari in plaats van zijn vader Otto daarmee beleend werd¹³. In 1675 bleek dat het huis de Woeste maar liefst 4 vuurstenen had¹⁴, welke in 1683 met 'drie schoorstenen, twee ovens en nog een schoorsteen sonder mantel' nader gespecificeerd waren¹⁵. De Woeste werd in 1675 door vier personen bewoond¹⁶; het vermogen van de hoofdbewoner, Godert van Bellinckhave, werd toen op 20.000 guldens getaxeerd. In 1684 bleek Goderts vermogen 5000 guldens hoger getaxeerd te zijn¹⁷.

In 1686, een jaar na zijn aftreden als rentmeester van het Stift Weerselo, nam Godert een hypotheek van 300 gulden op van pastor Gerhard Veltkamp, met het huis de Woeste cum annexis als onderpand. Twee jaar later had Godert weer geld nodig, en had hij met zijn oudste zoon Otto Adolf,

mede namens hun echtgenote en moeder Hendrina Catharina van Heerdt, van Joan van Twickelo een hypotheek van 2000 caroliguldens opgenomen tegen 5%, met weer het huis de Woeste cum annexis als onderpand¹⁸.

Van Hendrina Catharina kreeg Godert zes kinderen: vijf zoons en een dochter. Op 9 augustus 1695 stierf Godert en zowel het huis de Woeste als de havezate de Bellinckhof vererfden op zijn oudste zoon Otto Adolf. Zijn weduwe Hendrina Catharina overleefde hem nog geen jaar en overleed op 6 juni 1696¹⁹.

De nieuwe bezitter van de Woeste, Otto Adolf, was reeds sinds 4 maart 1685 vanwege de Bellinckhof in de Ridderschap en Steden verschreven. Van 1700 t/m 1703 was hij gedeputeerde ter Generaliteitsrekenkamer en van 1713-1714 en 1716-1717 namens het gewest Twenthe lid van de Gedeputeerde Staten van Overijssel²⁰. Voorts was hij een tijdje verwalterdros van Twente²¹.

Otto Adolf was gehuwd met Aleida Golda van Raesfelt in de zomer van 1701 te Weerselo²². Uit dit huwelijk had Otto Adolf vier kinderen, waaronder een zoon Godert Hendrik. Eén dochter stierf vrij jong, de andere twee dochters waren later stiftsjuffers, een van Ter Hunnepe en een van Weerselo²³.

Otto Adolf overleed tussen 6 juli 1722²⁴ en 13 maart 1726²⁵ en vond zijn laatste rustplaats in de Lebuïnuskerk te Deventer²⁶. Zijn echtgenote Aleida Golda van Raesfelt was hem reeds in de dood voorgegaan, ze ontsliep op 11 februari 1722 en werd in de N.H. kerk te Weerselo begraven²⁷.

Met het overlijden van Otto Adolf verviel de Woeste alsmede de Bellinckhof op zijn enige zoon Godert Hendrik. Op 13 maart 1726 ontving hij de Bellinckhof in leen en vijf dagen later werd hij vanwege deze havezate in de Ridderschap en Steden van Overijssel verschreven.

Godert Hendrik, die in januari 1719 als student aan het Athenaeum Illustre te Deventer werd ingeschreven²⁸ doch in het zelfde jaar al naar de academie van Lingen overstapte²⁹, huwde in 1724 met zijn achternicht Catharina Elsabe van Heerdt, afkomstig van de havezate de Eversberg te Notter. Met dat huwelijk werd het gezamenlijke vermogen van beide echtelieden zeer vermeerderd, want naast de havezate de Bellinckhof en het huis de Woeste van Godert, had Catharina Elsabe de havezate de Hofstede te Raalte, die ze in 1703, samen met haar in 1723 overleden zuster Everdine, van haar kinderloos overleden oom Johan van Heerdt had geërfd, in het huwelijk ingebracht³⁰. Van 1737-1739 was Godert Hendrik gedeputeerde ter Generaliteitsrekenkamer³¹.

Op 20 januari 1745 werd het huis de Woeste wederom als onderpand voor een hypotheek gesteld, dit keer ter hoogte van 5200 guldens tegen 4% ten gunste van mevrouw de weduwe Lipperus te Zwolle³². Het is niet bekend waar deze hypotheek voor diende.

Met achterlating van zijn echtgenote Catharina Elsabe en hun enige kind Golda Catharina Elsabe Everdina, overleed Godert Hendrik op 11 april 1746.

Zijn stoffelijk overschot werd in de N.H. kerk te Almelo bijgezet³³. De vaderlijke nalatenschap ging naar de 18-jarige Golda Catharina, die op 14 januari 1747 met de Bellinckhof beleend werd. Door deze nalatenschap werd zij een rijke erfdochter en derhalve een goede huwelijkspartner, want naast de huizen de Bellinckhof en de Woeste zou Golda Catharina na het overlijden van haar moeder in 1762 de havezate de Hofstede te Raalte erven.

3. *Het huis de Woeste via familie le Vasseur de Congnee de Thouars naar de familie Du Tour ofwel de grote bloei van het huis.*

Golda Catharina huwde dan ook vrij snel: in de maand december 1748 dan wel januari 1749 werd haar huwelijk met Frederic Louis le Vasseur de Congnee marquis de Thouars te Weerselo gesloten³⁴. Na het huwelijk trok het paar in op de Hofstede te Raalte, terwijl hun (schoon-)moeder Catharina Elsabe op de Woeste achterbleef. Daar woonde ze samen met haar schoonzuster en dier dochter en de freules Van Bellinckhave³⁵.

Hoewel niet in Twente geboren en getogen was Frederic Louis le Vasseur de Congnee marquis de Thouars niet geheel onbekend met het Twentse land: zijn moeder was Margaretha Johanna Cuyck van Mierop, vrouwe tot Harsevelt te Tilligte bij Ootmarsum (± 1670- ± 1747), echtgenote van Frederic Charles Gaspard le Vasseur de Congnee marquis de Thouars, heer tot Sonneveld (1673- ± 1732). Voorts was zijn zuster Margaretha Johanna gehuwd met Anton Barthold Sloet, heer tot Singraven³⁶. Frederic Louis was een telg van een adellijke hugenootse familie, die in het begin van de 17e eeuw wegens de godsdienstige troebelen in Frankrijk naar de Republiek vluchtte. In de Republiek maakten de voorvaders van Frederic Louis carrière in het Staatse leger³⁷. Zelf trad Frederic Louis ook in hun voetsporen en werd in 1737 luitenant bij de infanterie³⁸. Aangezien de familie De Thouars als gevolg van haar Franse herkomst nooit in een van de drie ridderschappen in Overijssel verschreven werd, kon Frederic Louis door zijn huwelijk met de erfdochter van de Bellinckhof deze havezate dan ook niet gebruiken als een opstap naar een politiek-bestuurlijke carrière binnen de Overijsselse Staten³⁹. Het huwelijk tussen Frederic Louis en Golda Catharina duurde slechts zes en een half jaar: op 10 juli 1756 stierf Frederic Louis. Golda Catharina bleef achter met hun drie minderjarige kinderen, waarvan de twee zontjes een jaar later ook overleden⁴⁰. Golda Catharina bleef niet lang weduwe, want op 2 juni 1757 hertrouwde ze te Kampen met David Constantijn de Meupas baron du Tour, heer van Nije Fenne bij Het Bildt in Friesland. Voor de bruidegom was het ook zijn tweede huwelijk. Hij werd te 's-Hertogenbosch op 30 september 1713 gedoopt als zoon van Marc Willem du Tour (1687-1743) en Christina Clementina Sweerts de Landas (1687-1762). Overeenkomstig de militaire traditie van zijn familie trad ook hij in het Staatse leger, waar hij in 1766 tot kolonel van de cavallerie opklom. Via vererving kwam het Friese goed Nije Fenne in handen van David Constantijn.

Van 1753-1755 was David Constantijn namens de edelen gecommiteerde in de Staten van Friesland. Zijn eerste huwelijk met Everardina Cornera Alberda, gesloten op 26 november 1752 in het Groningse Bedum, duurde nog net geen tien maanden⁴¹.

J.H. Wigger

Noten

Veel dank is verschuldigd aan de heer drs. J.H.R. Wiefker te Enschede, mevrouw H. Veneklaas-Dieker en haar zoon H.A. Veneklaas te Weerselo voor hun informatie en medewerking.

1. G.J. ter Kuile, **Geschiedkundige Aanteekeningen op de Havezathen van Twente**, (Almelo, 1911)
Zie ook G.J. Eshuis, **Van Boerenland tot stadsrand** (Enschede, 1976), 115-118.
2. J.H.R. Wiefker, 'De Woeste c.q. De Bellinkhof' in **Heemkunde Gemeente Weerselo**, no. 18, (1986), 24-30.
3. G.A.J. van Engelen v.d. Veen, **Marken in Overijssel**, ('s Gravenhage, 1924), [Geschiedkundige Atlas van Nederland, 125].
- A.J. Mensema, **Inventaris van de archieven van de marken in de provincie Overijssel, 1300-1942** (RAO, Zwolle, 1978), 188.
4. Van Engelen van der Veen, a.w., 125.
5. F.M. Hendriks, 'De Grenzen van Overijssel en Overijsselse Gemeenten van 1807 (1811)-1842', in **Verslagen en Mededelingen van de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis** (voortaan VM VORG), 75e stuk (1960), 97-136.
6. RAO, Statenarchief (Inv. Ter Kuile), inv.nr. 367, d.d. 14 augustus 1662.
7. A.J. Mensema, **Inventaris Ridderschappen in Overijssel, 1640-1795** (RAO, Zwolle), 1988, inv.nr. 80.
8. Ibidem, p. 175.
9. RAO, D.T.B.-boeken, inv.nr. 370, p. 26. De ondertrouw vond plaats op 8 april 1660 te Rijssen.
10. Mensema, **Inventaris Ridderschappen**, inv.nr. 80.
11. RAO, Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels der Grondeigenaren (voortaan OAT) 1832, inv.nr. 74, Gem. Tubbergen, sectie F (Reutum en Haarle), nrs. 1-11.
12. J. van Doorninck, **Geslachtkundige Aanteekeningen ten aanzien van de gecommiteerden ten landdage van Overijssel zedert 1610-1794 met eenige berichten omtrent de voormalige Havezathen in dat gewest** (Deventer, 1870), 112 en 152.
- A.J. Mensema, 'Ridderschap van Overijssel, 1460-1795' (Zwolle, 1992), (manuscript in typescript), nr. 590.
13. RAO, Repertorium Leenprotocollen Provinciale Leenkamer Overijssel, nr. 6.
14. RAO, Statenarchief (Inv. Ter Kuile), inv.nr. 2588 (Vuurstedengeld Twente, 1675).
15. Ibidem, inv.nr. 2576 (Vuurstedengeld Twente, 1682).
16. Ibidem, inv.nr. 2681 (Hoofdgeld Twente, 1675).
17. Ibidem, inv.nrs. 2542 en 2544 (Registers van de 1000e penning, 1675 en 1683, en 1684).

18. RAO, Rechterlijk Archief Landgericht (voortaan RAL) Ootmarsum, inv.nr. 2, p. 239 (d.d.1 juni 1686) en p. 441-442 (d.d. 3 november 1688). De laatste hypotheek werd op 13 april 1717 geroyeerd.
19. **De Nederlandsche Leeuw**, 52ste jrg. (1934), 124-125.
20. Mensema, '**Ridderschap van Overijssel**, 1460-1795', nr. 682.
C. van Heel, **400 jaar Gedeputeerde Staten van Overijssel**, (Zwolle, 1993), 44.
21. RAO, Statenarchief, (Inv. Ter Kuile), inv.nr. 2547 (Register 1000e penning 1716, Landgericht Ootmarsum).
22. RAO, D.T.B.-boeken, inv. nr. 370, p. 26. De ondertrouw vond plaats op 17 juli 1701 te Ootmarsum.
23. Van Doorninck, **Geslachtkundige Aanteekeningen**, 216-217.
24. RAO, Statenarchief (Inv. Ter Kuile), inv.nr. 46. Op 6 juli 1722 verscheen hij voor het laatst op de vergadering van de Ridderschap en Steden.
25. Van Doorninck, **Geslachtkundige Aanteekeningen**, 297.
Mensema, '**Ridderschap van Overijssel**, 1460-1795', nr. 682
26. P.C. Bloys van Treslong, **Genealogische en Heraldische Gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Overijssel**, (Utrecht, 1925), 82.
27. Ibidem, 255-256.
28. J.C. van Slee, **De Illustre School te Deventer, 1630-1870, hare geschiedenis, Hoog-leeraren en studenten met bijvoeging van het Album Studiosorum**, ('s-Gravenhage, 1916), 241.
29. W. Tenfelde, **Album Studiosorum Academiae Lingensis 1698-1819**, (Lingen, 1964), 26 (onder nr. 345).
30. A.J. Gevers en A.J. Mensema, **De Havezaten in Salland en hun bewoners**, (Alphen aan de Rijn, 1984), 298 en 300.
31. Mensema, '**Ridderschap van Overijssel**, 1460-1795', nr. 791.
32. RAO, RAL Ootmarsum, inv.nrs. 4, 201-202 (geregistreerd op 1 februari 1745). Deze hypotheek werd op 22 juni 1781 geroyeerd.
33. Bloys van Treslong, **Genealogische en Heraldische Gedenkwaardigheden**, 11.
34. RAO, D.T.B.-boeken inv.nr. 335, p. 146. De ondertrouw vond op 15 december 1748 te Ootmarsum plaats.
Van Doorninck, **Geslachtkundige Aanteekeningen**, 297.
35. RAO, Statenarchief (Inv. Ter Kuile), inv.nr. 2195 (Volkstelling Twente, 1748).
36. Genealogie Thouars in **Nederlands Patriciaat**, 42e jrg. (1956), 21.
A.J. Gevers en J. Mooijweer, **Huis Singraven** (Kleine Monumentenreeks), Zwolle, 1992, 37-39.
37. Gevers en Mooijweer, **Huis Singraven**, 39.
38. **Nederlands Patriciaat**, 42e jrg. (1956), 21.
39. Gevers en Mooijweer, **Huis Singraven**, 39.
40. Van Doorninck, **Geslachtkundige Aanteekeningen**, 297.
41. Genealogie Du Tour van Bellinckhave in **Nederland's Adelsboek** (45e jrg), 1952, 415-416.
H. Sannes, 'Het heerlijk leen Nijefenne op 't Bildt en zijn bezitters uit de geslachten Hemmema en De Tour', in **De Vrije Fries**, dl. 28 (1928), 472-521, i.h.b. 504-505.

MOOIE KOUSEN OF MOOIE BENEN?

De Oudheidkamer 'Twente' en het Museum Jannink hebben een boeiende collectie dameskousen. De collecties geven een goed beeld van de kousen, die in de 19e en begin 20ste eeuw in de mode waren.

Over herenkousen wil ik het hier niet hebben. Ze zijn niet vertegenwoordigd in de collecties en uitgaande van het begin der 19e eeuw, ook veel minder interessant. Broekspijpen zakken dan namelijk al snel tot op de enkels, zodat de kous uit het zicht verdwijnt om pas enkele decennia geleden weer veelkleurig op te duiken. Het tussenliggende gebied is woest en ledig. De enige 19e eeuwse beschrijving van herenkousen die ik vond staat in de familie Stastok van Hildebrand. Als er mensen op de thee komen om verder het avondje te passeren draagt de oom uit het verhaal, een bedaagde 18e-eeuwer, een kuitbroek. Zo komen we te weten dat hij welgevormde kuiten in fijne floretten¹ kousen bezat. Hildebrand wordt vaak geciteerd als het om kleding uit die tijd gaat. Hij beschrijft daarbij uitgebreid bijbehorende manieren en houding.

Nu kan tegengeworpen worden dat vrouwen toch ook haar benen tot de enkels bedekten. Dat was ook zo, maar zo'n rok beweegt. Met name hoepelrokken zweefden en schommelden gedurig zodat altijd wel een stuk van het been zichtbaar werd. Daarom was het wel degelijk van belang dat dameskousen fraai waren. In de eerste plaats voor de betreffende vrouw omdat het een goed gevoel geeft goed gekleed te gaan maar ook heren zullen ongetwijfeld plezier beleefd hebben aan het kijken (of gluren) naar een bekoorlijke vrouwenenkel.

De meeste kousen, ook die der betere standen, waren zelfgebreid. Van zijde, katoen en op het platteland meest van zwarte wol. Daarvoor werd witte wol geverfd, soms vóór, soms na bewerking, of gewoon zwarte wol gebruikt. Jeurink² schrijft, dat tot ongeveer 1920 vrouwen in de Graafschap Bentheim geen gekochte kousen kenden, ze droegen zelfgebreide van zelfgesponnen garen. Een enkele keer werd fijner garen gekocht. In het werk zijn de zwarte zelfgebreide exemplaren natuurlijk nog veel langer gedragen. Er worden nog steeds kousen en sokken zelfgebreid, en terecht. Zo is het heerlijk met 'zelfgebreid' in iets te grote laarzen te 'wandelen' door het Aamsveen.

Het breien was niet alleen voor vrouwen gedacht, het was ook bon ton dat mannen breiden. Als een boer op winteravonden 'hen proaten' ging, nam hij zijn breiwerk mee. Dat gebeurde nog tot voor WO II. Behalve kousen werden ook onderhemden en -broeken, sjaals en handschoenen gebreid. Ook herders breiden veel, zij hadden hiermee een bijverdienste. Daarom spraken aan het eind van de 19e eeuw sommige gemeenten zich uit tegen handwerkonderwijs voor meisjes. Het zou broodroof zijn.

Kousen werden met kousebanden opgehouden. Eerst van stof, later in de 19e eeuw van gummi. De stoffen exemplaren waren van wol, katoen, linnen

maar ook van zijde. Er waren gevoerde, geborduurde en bestikte exemplaren. Er waren er die gestrikt werden, anderen sloten met een gespje. De meeste werden gestrikt, de uiteinden van de strik vielen langs de kuit naar beneden. Rond 1768 kwam uit Engeland het nieuwtje van de elastische kouseband; deze had spiraalveren overtrokken met taft en aan de uiteinden een gespje. Kousebanden zaten vaak te strak en belemmerden een goede doorbloeding van het been. Daarom ontstond eind vorige eeuw het idee een smalle gordel in de taille te dragen met daaraan bevestigd banden die de kousen konden ophouden. De gordel werd over het korset gedragen. Als de korsetten rond 1900 langer worden en royaal over de buik vallen (droit devant silhouet) worden de jarretelles³ er aan vastgemaakt. Overigens hielden mannen nog tot minstens WO II hun sokken met sokhouders op hun plaats.

Fabricage

In 1589 ontwikkelde de Engelsman William Lee een kousenbreimachine die 600 steken per minuut breide. Een geniale uitvinding, want een cottonbreimachine uit 1950 gebruikte nog hetzelfde principe.

Daarvóór werd door handbreisters gebreid (het gaat hier evenals bij Lee om de vervaardiging van zijden kousen, het was een beroepsgroep) en deze moesten niets hebben van Lee's machine. Ze vernietigden bij een raid op zijn huis het prototype.

Lee had sowieso pech, want koningin Elizabeth I wilde alleen maar handgebreide kousen. En wat de koningin wilde werd nagevolgd. Uiteindelijk ging Lee naar Frankrijk, bouwde daar zijn machines maar stierf verarmd in Parijs in 1610.

Toch werd daarna de breistoel, zoals de machine heette, snel populair bij de adel. Aan de hoven van verschillende Duitse vorsten was elke man, die geen laarzen droeg, verplicht kousen te dragen. En aangezien het 's winters koud was in die grote tochtige behuizingen, droeg men verscheiden paren over elkaar. Om een idee te geven van de kosten: in 1663 kostten in Thüringen 2 paar kousen net zoveel als een kalf.

Hoe snel de breistoel ingeburgerd is bewijst een advertentie in de Amsterdamse Courant van 1698. Er worden bij opbod drie zeer curieuze en kostelijke instrumenten verkocht om zijden kousen op te maken. Uiteindelijk wordt dit een hele industrie. In Chemnitz begint David Esche begin 18e eeuw met een weefstoel voor zijden kousen. In 1761 zijn hier 80 stoelen, in 1861 zijn dat er 44.000. Omgezet kapitaal in 1860: 7 miljoen Thaler. Behalve zijden kousen worden er dan ook vervaardigd van wol, linnen en katoen.

De breistoel wordt verder ontwikkeld door Arthur Paget. Hij ontwerpt een stoel waarop 4 paar kousen tegelijk gebreid worden. In 1868 verbetert Cotton de machine en dat principe is nog tot ver in de 20e eeuw gebruikt.

Fabricatie neemt in de 2e helft van de 19e eeuw een hoge vlucht.

Zelf breien is geen mode meer, men krijgt goedkoper en beter uit de fabriek. Machinaal gebreide kousen waren de cottonkous en de standaardkous. De cottonkous werd gebreid op een vlakbreimachine. De kous kwam als een vlak stuk van de machine, daarna werd hij dubbelgevouwen en overlans met de kanten aan elkaar genaaid. Deze kousen hadden dus altijd een echte naad; bovendien werden op bepaalde plaatsen minderingen toegepast zodat er model in het been ontstond.

De standaardkous werd gebreid op een rondbreimachine. Er ontstond een buisvormig stuk tricot. Deze kousen hoefden niet dichtgenaaid te worden en er waren ook geen minderingen aangebracht. Ter wille van het uiterlijk bracht men een valse naad en valse minderingen aan. Na het verven werden deze kousen op verwarmde vormen in het gewenste model gebracht.

De fabrieksmatige kousen kwamen er in een beperkt aantal kwaliteiten, maten en lengtes. Er waren twee lengtematen: de Engelse van 60 cm, die met de hierboven beschreven jarretelles werden vastgemaakt, en de Duitse maat van 46 cm, die met een gummiband boven de knie werden vastgehouden. Men kende verder slechts 3 voetmaten: klein, middelgroot en groot.

19e eeuw

Witte of crèmekleurige zijden kousen werden gekocht door de hogere standen. Tijdens het Biedermeier, een economisch armere tijd, hoorden zijden kousen alleen nog bij het uitgaanstenuue. Overdag werden zelfgebreide wit-katoenen kousen gedragen. Men was spaarzaam en ook op deze luxe werd bezuinigd.

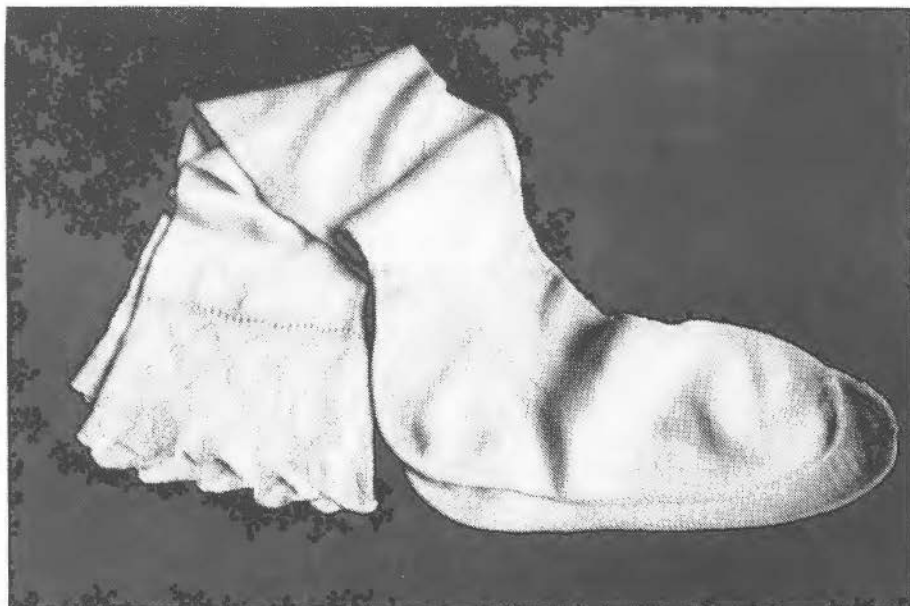
Foto 1 laat zelfgebreide kousen zien van heel fijne gemercenterde katoen. In de boord is een fraai schulp patroon ingebreid.

Men bracht, vooral bij luxere zijden of kunstzijden exemplaren, versieringen aan op het onderbeen met kant, kraaltjes of borduursels.

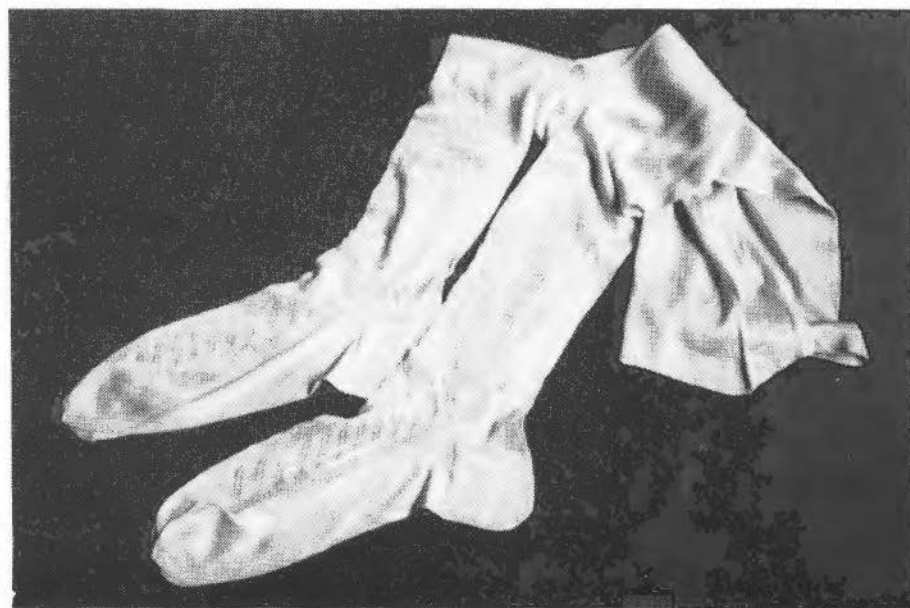
Foto 2 laat kousen zien uit de collectie van het Museum Jannink. Dit zijn machinaal gebreide zijden kousen in een warm donkercrème. Wreef en onderbeen zijn schitterend bewerkt. Het was destijds hoogst opwindend op geraffineerde manier iets van de toen zeer erotisch gevonden vrouwenenkel te laten zien.

Rond de eeuwwisseling hebben kousen allerlei kleuren en motieven gehad. Al bleef effen zwart bij alle lagen van de bevolking populair.

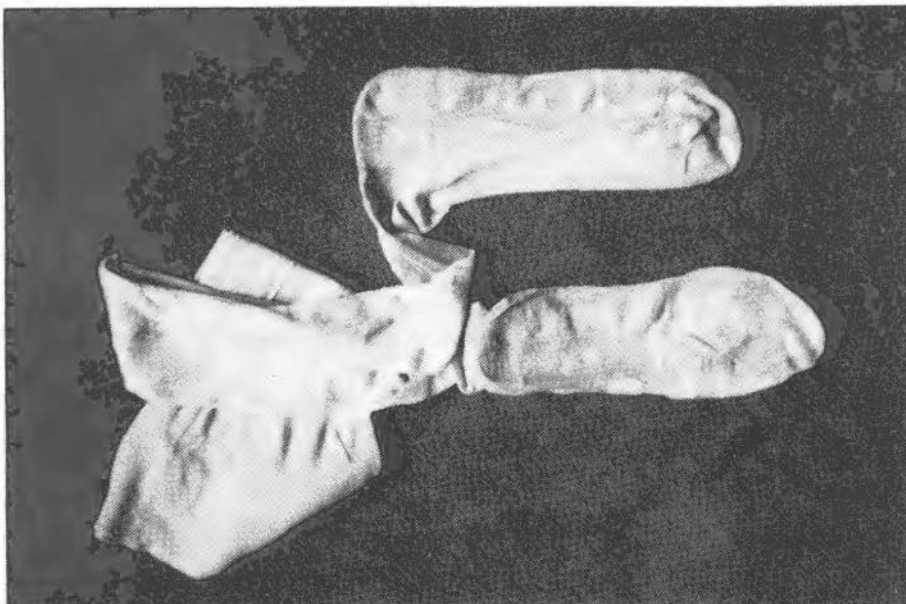
Na WO I is het met de kleurigheid gedaan. De rok wordt korter en het gaat er vooral om, onder de rok niet zozeer een fraai bewerkte kous, dan wel een fraai been te laten zien. Met een lichtgekleurde, glanzend kunstzijden kous lukt dat voortreffelijk. De toepassing van kunstzijde opent allerlei mogelijkheden. Kunstzijde werd aan het eind van de 19e eeuw ontwikkeld; er waren verschillende methodes voor, onder andere het gebruik van draden en vezels uit cellulose en het behandelen van katoenlinters met salpeter- en zwavelzuur.

afb. 1. Kousen van fijne gemercenterde katoen OHK KT 224.

afb. 2. Zijden kousen met versierde wreef en onderbeen
(no. 243) Museum Jannink.

afb. 3. Kousen van rayon 'Bemberg zijde' (no. 241) Museum Jannink.

afb. 4. Detail van de stoppen aan kous no. 241.

Dit laatste weefsel had een harde glans maar die kon met behulp van chemische processen steeds meer gedimd worden. De Bembergfabrieken werkten met deze methode. Een bekende kous was de Bembergkous. In 1928 werd bij internationaal akkoord de benaming rayon aangenomen.

Foto 3 laat een paar kousen zien uit de jaren twintig. Ze zijn van rayon, griezelig oranje van kleur en glanzend. Deze zijn ook uit de collectie Museum Jannink.

Steeds meer vrouwen kochten kousen. De prijs was redelijk maar de houdbaarheid gering, daardoor groeide deze markt enorm. Het aardige van de kousen op foto 4 is dat ze toch eindeloos gestopt zijn in verschillende kleuren van lichtcrème via vele rosetinten naar heel lichtbruin. Zool en teen zijn een schitterend mozaïek geworden.

Rond 1940 komt in de Verenigde Staten de eerste perlonkous op de markt en dan is voorgoed het hek van de dam.

Riet Luiten.

Noten

1. **Floretten**: gemercenterde en gezegde mako katoenen garens, Fil d'Ecosse ook Flor genoemd. Werd ook voor handschoenen gebruikt.
2. Jeurink, Jan, '**Die Trachten der Niedergrafschaft Bentheim 1875-1950**'. (Cloppenburg 1968)
3. **Jarretelles**: bandjes aan korset of losse gordel om kousen op te houden.

Literatuur

- **Hildebrand**, 'Verhalen uit de Camera Obscura', (1979 opnieuw uitgegeven naar de 10e uitgave 1878).
- **Jeurink**, Jan, '**Die Trachten der Niedergrafschaft Bentheim 1875-1950**'. (Cloppenburg 1968).
Junker, A., en E.Stille, '*Zur Geschichte der Unterwäsche*'. (Historisches Museum Frankfurt 1988).
- **Paassen**, W.J.C. van, en J.H.Ruygrok, '**Textielwaren**'. (J.B.Wolters 1954).
- **Stichting Heemkundegroepen Twente/Oost Salland**, '*Bekijk het van beide kanten*'. (Hardenberg 1992).
- '*Strümpfe vollendet verkauft. Brevier für den Strumpfverkauf*'. (Berlin-Düsseldorf 1955).

DE LANDWEER EN ZIJN FUNCTIES

Verdedigingsbouwwerk

Waar natuurlijke hindernissen zoals moerassen en rivieren ontbraken, werden door de mens landweren opgeworpen. Een landweer is een stelsel van wallen en sloten rondom een heerlijkheid, een stad of een marke. De wallen konden vijf tot zeven meter breed en anderhalve meter hoog zijn. Ze werden beplant met struikgewas zoals sleedoorn, esdoorn, haagbeuk, hazelaar, hulst en braam, waarvan de takken door elkaar werden gevlochten. Daardoor ontstond een vrijwel onneembare barrière voor hen, die met slechte bedoelingen naar binnen wilden en voor vee dat wilde uitbreken. Waar wegen - niet meer dan karresporen - de landweer kruisten, waren doorgangen opengelaten. Uit een Romeins wegservituut kan worden afgeleid dat deze doorgangen ongeveer 8 voet (2.50 m) breed waren. De doorgangen konden worden afgesloten met een zwaar hek met slot. De sleutel werd bewaard in een nabijgelegen boerderij, waarvan de bewoners meestal een naam droegen die betrekking had op de bewaking van het hek, bijvoorbeeld Slaghekke, Hekkert, Hekman, Paolboer, Wachtboer en Böhmer. Bij een aantal doorgangen stond een tolhuis en ook trof men er vaak een vaste galg aan als waarschuwing aan degene, die met snode plannen binnen de landweer trachtte te komen. Landweren zijn al bekend in de prehistorie. Ongeveer zeventig jaar geleden werden bij Stein in Zuid-Limburg enkele nederzettingen uit de Nieuwe Steentijd opgegraven; de jongste daarvan had een oppervlakte van 675 ha en was geheel omgeven door landweren. In de omgeving vond men lange wallen uit dezelfde periode. Ook bij opgravingen in Köln-Lindenthal trof men een aantal prehistorische wooncomplexen aan waarvan de jongste een zware omwalling hadden.

Rond 2000 v. Chr. is de overgang van het nomadenbestaan naar het wonen in (min of meer) permanente nederzettingen al ver gevorderd. De bewoners werden echter gedwongen zich te verdedigen tegen de aanvallen van agressieve bevolkingsgroepen; sommigen bouwden een paaldorp in een Alpenmeer of zochten bescherming in bergen of moerassen, anderen legden een verdedigingswal aan rond hun gebied.

In zijn verslag van de Gallische oorlog meldt Julius Caesar de aanwezigheid van landweren in het gebied tussen Schelde en Maas. In 57 v. Chr. brengt hij de daar levende stam der Nerviërs een vernietigende slag toe. Rond hun woongebied hadden zij, in opdracht van hun stamhoofden, een 'weldoorslochten omheining' opgericht om de voortdurende overlast van de ruiters van naburige, vijandige stammen tegen te gaan.

In de tweede en derde eeuw na Chr. gebruikten de Romeinen zelf landweerstelsels op de rechter Rijnsoever, tussen onze huidige landsgrens en de uitmonding van de Lippe in de Rijn bij Wezel. Zij dienden om de rijksgrenzen beter te beschermen tegen invallen van de Germanen.

Restant landweerwal te Hezingen (gem. Tubbergen). Tekening H. Paskamp

Uit de Vroege Middeleeuwen is over het bestaan van landweren weinig of niets bekend. Zo ze er al zijn geweest, dan hebben ze waarschijnlijk gediend om borgen of schansen met elkaar te verbinden. De middeleeuwse plattelanners in Twente leven in kleine gemeenschappen temidden van de bouw- en weilanden en de voor hun bedrijfsvoering noodzakelijke woeste gronden. In de twaalfde en dertiende eeuw groeit de bevolking sterk. Er is meer voedsel nodig en het benutten van de ongecultiveerde gronden wordt belangrijk. Dit feit ontsnapt niet aan de aandacht van enkele locale heren die, sinds het tanen van de koninklijke macht, als zelfstandige machthebbers opereren. Zij menen aanspraak te kunnen maken op het wildernis- of grondregaal, een oud koninklijk recht op gronden zonder eigenaar. Om dit recht te doen gelden, ondernemen zij herhaaldelijk aanvallen met gewapende ruiters op de nederzettingen, die zich in hun voortbestaan bedreigd voelen. Zij werpen landweren op aan de grenzen van hun gebied om zich te kunnen verdedigen. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) bleef in Twente het onderhoud van de landweren uit; ze waren niet bestand tegen de steeds groter wordende vuurkracht van de kanonnen. In 1626 werd in Overijssel vastgesteld dat de landweer zijn defensieve waarde had verloren. In 1648 werden zowel de Tachtigjarige als de Dertigjarige Oorlog officieel beëindigd en brak er een (korte) periode van rust aan. Daarom zou ik dit jaar willen beschouwen als het definitieve einde van de landweer als verdedigingsbouwwerk.

Andere functies van de landweer

Dat de landweer ook nog andere functies had blijkt bijvoorbeeld uit de geschiedenis van de Zuid-Sallandse landweer. Deze werd op initiatief van de stad Deventer aangelegd aan het eind van de 14e eeuw. Hij liep van Deventer tot voorbij Holten met als belangrijkste verdedigingspunt het bisschoppelijk kasteel Waardenburg bij Holten. Bij de Waardenburg bevond zich de enige doorgang in de landweer, met een tol. Deventer had er financieel groot belang bij dat het handelsverkeer van en naar Westfalen de tol passeerde. Het stadsarchief bevestigt die betrokkenheid bij landweer en kasteel, want vanaf 1383 mocht alleen een burger uit Deventer tot kastelein van de Waardenburg worden benoemd. Hier had de landweer dus een dubbele functie, een militaire en een economische. Hij bleek echter nog een derde doel te dienen, en wel die van waterkering. Uit de Cameraarsrekeningen van Deventer blijkt namelijk dat men het woord 'lantweer' gaat vervangen door 'dijk': 1377: der nijer lantweren bi Holten, 1488: de lantweer van Holterdijck, 1501: Holterdijck Deze landweer/dijk was zo belangrijk voor geheel Salland, dat ook Zwolle in de kosten van onderhoud moest meebetalen. Het zou kunnen zijn dat de landweer later inderdaad de functie van waterkering heeft gekregen. Door het ingrijpen van de mens in het landschap - de ontginningen van velden, het kappen van bossen, het graven van

nieuwe en het vergraven van oude waterlopen - trad versterking van de waterhuishouding op. Veelvuldig traden beken en rivieren buiten hun oevers, waardoor vooral in de wintermaanden langdurige overlast ontstond. De landweer deed dan dienst als dijk waardoor de schade beperkt bleef.

De landweer na 1648

Uit een verslag van het gevecht 'bij den Sesick' - 9 december 1665 - blijkt, dat 'sie op hunnen wegh seker schlagbohm gesloten funden'. Hieruit valt af te leiden dat de landweer ter plaatse nog intact en de bewaker van het doorgangshek nog in functie was. Daarna begint - op een mij nog onbekend moment - een periode, waarin de landweer geruisloos uit het gezicht verdwijnt. Hoewel de landweren op markegrond lagen, wordt er bij de verdeling van deze gronden met geen woord over gerept. Het kan zijn dat de markebesturen de landweren hebben benut voor verbetering van de eigen infrastructuur. De gracht werd afwateringssloot, de landweer gebruikt als dijk en weg, of afgegraven en als landbouwgrond in gebruik genomen. De vrijgekomen grond kon worden aangewend voor de verbetering van bouw- en weilanden en voor het ophogen van laaggelegen gebieden. Het kwam voor dat op de ondergrond van de voormalige landweer een markeschooltje werd gebouwd. Soms werd Joden de gelegenheid gegeven er hun doden te begraven. Zo werd onnodig gebruik van landbouwgrond vermeden en bleef het markebestuur binnen de grenzen van zijn bevoegdheid.

E. Engels

Geraadpleegde literatuur

- **Beernink, J.J.Ph.**, 'Waterbouwkundige Werken der Oudheid in Nederland' (Deventer 1937)
- **Deinse, J.J. van**, 'Landweren bij Enschede', uit: 'Uit het Land van Katoen en Heide' (Enschede 1939)
- **Demoed, Dr. H.**, 'Mandegoed Schandegoed' (Zutphen 1987)
- **Huygen, C.A.**, 'Zuid Limburg', Heemschutserie 73 (Amsterdam 1951)
- **Janssen/Verlinde**, 'Holten, het Bisschoppelijk Kasteel de Waardenburg', Fibulareeks nr. 6 (1977)
- **Ort, J.A.**, 'Oude Wegen en Landweren in Limburg en aangrenzende gewesten', Tweede afdeeling: Landweren, Brill (Leiden 1884)
- **Vos, G.J.**, 'Achter Rijn en IJssel' (Amsterdam 1957)
- Comm. II, Caput XVII, 2e alinea uit: 'C. Julii Caesaris De Bello Gallico'

Studiegroep landweren in Twente

Dit artikel beoogt, door het aanreiken van bouwstenen, een aanzet te geven tot een studie over de landweren (en daarmee verband houdende zaken) in Twente. Voor zo'n studie is allereerst behoefte aan een kaart van Twente, waarop alle nog aanwezige resten van landweren staan ingetekend, aangevuld met landweren die uit de literatuur bekend zijn.

Graag zou ik in contact komen met mensen, die samen met mij een dergelijke studie willen starten. E. Engels, Gronausevoetpas 152, 7533 VH Enschede, tel. 053-314263.

INDEX 'T INSCHRIEN 1968 T/M 1994

Sinds kort ligt er in de studiezaal in het Elderinkshuis een index op de eerste 25 jaargangen van 't Inschrien ter inzage. Alle artikelen, boekbesprekingen en andere zaken van belang zijn hierin zowel op auteur als op onderwerp terug te vinden.

Vanaf eind januari a.s. zal deze index, die werd samengesteld door de heren A.L. Verbeek en D. Taat, voor f 7,50 verkrijgbaar zijn in het Elderinkshuis. Voor dezelfde prijs kan deze ook op floppy geleverd worden (W.P. 5.1).

Redactie

STICHTING KUNST EN CULTUUR OVERIJSEL

Voor het eerst is in Overijssel een toeristische routekaart ontwikkeld met 'jonge' monumenten op het gebied van landbouw, industrie en waterstaat. De monumenten zijn veelal rond de honderd jaar oud. Deze verkenningstocht langs bedrijfsmonumenten kan van nut zijn voor die toerist die verder wil kijken dan de gebruikelijke 'publiekstrekkingen' van de provincie.

De prijs bedraagt f 2,50 en is te verkrijgen bij de stichting Kunst en Cultuur Overijssel, tel. 038-537527 en bij de meeste VVV's in Overijssel.

BOEKBESPREKING

Met den koorde of door het zwaard

Begin oktober 1994 is bij uitgeverij De Bruyn het boek 'Met den koorde of door het zwaard' van Dick Schlüter verschenen. In het boek wordt de criminele rechtspraak in Twente vanaf de Middeleeuwen behandeld. Het boek kenmerkt zich door een hoge informatiedichtheid en biedt daarmee de lezer een overweldigende hoeveelheid feiten. Na een uitgebreide beschrijving van de ontwikkeling van de rechtspraak door de eeuwen heen worden de diverse vormen van executie besproken, alsmede de locaties waar deze executies hebben plaatsgevonden en de uitvoerders van deze executies. Vervolgens wordt een viertal processen nader toegelicht en tot slot wordt een opsomming gegeven van de tot nu toe bekende slachtoffers van executies en lijfstraffen tussen 1493 en 1868. Na een onderzoek van drie jaar is Dick Schlüter er aldus in geslaagd een boek uit te brengen, dat in beginsel een grote aanwinst is voor de Twentse geschiedschrijving.

In beginsel, want het is jammer dat schrijver zich soms geen zogenaamde blinde vlekken heeft willen permitteren. Blinde vlekken ontstaan doordat archiefstukken ontbreken of onvolledig zijn ofwel gebeurtenissen niet zijn opgetekend. Er ontstaan dan hiaten in het verhaal, de zogenaamde blinde vlekken. Gaan we nu de ontbrekende delen zelf invullen, dan zijn we in feite aan het speculeren en dit gaat altijd ten koste van de betrouwbaarheid van de geschiedschrijving. Ook in dit nieuwe boek van Schlüter vinden we hier voorbeelden van. Zo zegt schrijver zeker te weten dat Aarne Annink tijdens de pijnlijke ondervraging op de beroemde dwangstoel uit het Palthehuis heeft gezeten. Bewijzen hiervoor geeft hij echter niet. De juistheid van de bewering

is bovendien zeer twijfelachtig, omdat er in de processtukken sprake is van een pijnbank en er deels martelwerktuigen gebruikt zijn die een liggende houding vereisen (p. 72).

Ook ben ik in het boek nogal wat onnauwkeurigheden tegengekomen, waar het gaat om verwijzingen. Zo heeft het processtuk van Berendina Hertgers toegangsnummer 33 en niet 35.2 (hfdst.9 n.2), zijn de namen van haar ouders niet terug te vinden in het artikel van Reijnders (hfdst.9 n.4), is noot 16 bij hoofdstuk 10 weggevalen en heeft niet Dhr. Dijkma maar Dhr. Dijkman (hfdst.10 n.4) een transcriptie gemaakt van niet, zoals Dick Schlüter beweert, het hele processtuk van Huttenklaas, maar slechts van een deel ervan.

Verder is het betreurenswaardig - en nu kom ik op mijn belangrijkste punt van kritiek - dat de waarde van het boek zo sterk wordt beïnvloed door de 'vondst' die Schlüter heeft gedaan over de familie Annink. Schlüter weet namelijk met grote stelligheid te beweren dat Klaas Annink, alias Huttenklaas, niet op eigen houtje zijn misdaden heeft uitgevoerd, maar dat hij deel uitmaakte van een criminele bende. Deze 'vondst' laat schrijver als een soort rode draad door het boek lopen en wordt bovendien door hem gebruikt om het boek te promoten, terwijl de bewijsvoering ervoor uitermate gebrekkig is. Door het verhaal over Huttenklaas listig te verweven met het verhaal over de bendes in Twente weet Schlüter weliswaar de lezer de indruk te geven dat Huttenklaas ook tot de bende behoorde, maar als het op harde bewijzen aankomt moet schrijver zich beperken tot een tweetal weinig overtuigende argumenten. Bendelid Jan Willem Twenhuisen is een generatiegenoot van Huttenklaas en bendelid Hendrik Bekkenkamp woont op een steenworp afstand van Huttenklaas. Niet erg overtuigend, lijkt mij. Het is dan ook zeer te betwijfelen of er werkelijk sprake is van een vondst. Nergens in het processtuk is sprake van enige betrokkenheid bij zijn misdaden door andere mensen dan door zijn zoon Jannes. Zowel tijdens de afzonderlijke verhoren van de leden van de familie Annink, als bij de diverse confrontaties onderling, wordt iedere betrokkenheid van derden bestreden. Alleen over Jannes wordt bekend dat hij samen met Kannen Keijser en diens zoon Kannen Hermen enige diefstallen heeft gepleegd. Zelf heeft Huttenklaas altijd ofwel alleen, ofwel samen met zijn zoon de misdaden begaan, aldus het processtuk.

Zou de familie wel deel hebben uitgemaakt van een criminele bende, zoals Dick Schlüter beweert, dan is het des te merkwaardiger dat ieder van hen zich tijdens het proces voortdurend probeert schoon te praten ten koste van één van de mede-verdachten. Immers Klaas beweert voortdurend dat Jannes de moorden heeft gepleegd. Jannes geeft zijn vader de schuld en Aarne beweert zelfs dat zij getracht heeft om haar man van de misdaden te weerhouden. Zouden de Anninks deel hebben uitgemaakt van een bende, dan ligt het meer voor de hand dat zij hun mede-bendeleden beschuldigd zouden hebben in plaats van hun eigen gezinsleden. Temeer omdat diverse 'bendeleden' tijdens het proces tegen de familie Annink al lang gevangen zaten of zelfs al voor hun misdaden geëxecuteerd waren.

Samengevat kom ik tot de conclusie dat wanneer schrijver zich meer had laten leiden door historische feiten dan door zijn streven om kost wat kost met een primeur te komen, er ongetwijfeld een kwalitatief beter boek was uitgekomen.

R. Kùpers

VERSCHENEN BOEKEN

- **Van der Woord J.**, e.a. (red.), *'Jaarboek Twente 1995'* (z.p., 1994)
Uitg. Stichting Jaarboek voor Twente, 1994. Prijs: f 22,50
- **Roest, H.**, *'Overijssel bevrijd'*
Van Geyt d.o.o. (Ljubljana 1994), ISBN 9612230102. Prijs: f 49,90
- **Olink, H.** (samenstelling), Enschede. *'Van echech tot elan. Fotodocumentaire van persfoto-graaf H. Brusse over de jaren zestig'* (Hengelo 1994)
Uitg. Broekhuis Hengelo, ISBN 9070162660. Prijs: f 14,90
- **Paus, H.**, e.a., *'Bouwen en wonen. Hengelose bouwvereniging 'Ons Belang' 75 jaar'* (Hengelo 1994)
Uitg. Broekhuis Hengelo. Prijs: f 19,50
- *Hengelo van alledag. Vele jaren dagelijks leven, vastgelegd door fotojour nalist Jan Bökkerink* (Hengelo 1994)
Uitg. Stichting Oald Hengel, ISBN 9073850096. Prijs: f 29,50
- **Wiefker, J.H.R., Brunt, A.J.** e.a. (red.), Hof Espelo. *'Het Twentse bezit van het Utrechtse kapittel van St. Pieter 1544-1597'* (Enschede 1994)
Uitg. Vereniging Oudheidkamer 'Twente' (Enschede 1994). Prijs: f 27,50
- **Jans, E., A. Eiyndck, H. Piepenpott**, *'Tuugkisten in Oost-Nederland. Versiering en typologie'* (Oldenzaal 1994)
Uitg. Twents-Gelderse Uitgeverij De Bruyn Oldenzaal, ISBN 90669310691. Prijs: f 69,90
- **Ribbert, G.J.**, *'Erve 't Ribbert te Ootmarsum. De geschiedenis van een Twentse hoeve'* (Oldenzaal 1994)
Uitg. Twents-Gelderse Uitgeverij De Bruyn Oldenzaal, ISBN 9066930667. Prijs: f 29,90
- **Hiddink, H.J.**, *'Walraven van Heeckeren. Vrijheer van de Nettelhorst thuis op Twickel'* (Enschede 1994)
Uitg. Van de Berg Enschede, ISBN 9055120278. Prijs: f 42,50
- **Bremmer, R.H. e.a.**, *'Het begon in een huiskamer. Historie van de Oosterkerk te Enschede'* (Enschede 1994), ISBN 9055120235. Prijs: f 14,95
- **Broekhuis, G.L.B.**, *'Köpkes oet de gaarven. Een keus uit de spreuken van meester Willem Dingeldein'* (Denekamp 1994)
Uitg. Stichting Heemkunde Denekamp, ISBN 9080072346. Prijs: f 12,50
- **Dingeldein, W.H.**, *'De hoven en erven in de marke Noord-Deurningen. Uit de geschiedenis van de marke Noord-Deurningen in de gemeente Denekamp'* (Dene kamp 1994)
Uitg. Stichting Heemkunde Denekamp, ISBN 9080072338. Prijs: f 27,50
- **Ypelo, I.**, *'De heerooms verdwenen. Een terugblik'*. Speciale uitgave ter gelegenheid van het tienjarig jubileum van Uitgeverij Van de Berg (Enschede 1994)
Uitg. Van de Berg Enschede, ISBN 9055120286. Prijs: f 14,95
- **Poorthuis, W.**, *'Trouw is houn'*. Speciale uitgave ter gelegenheid van het tienjarig jubileum van Uitgeverij Van de Berg (Enschede 1994)
Uitg. Van de Berg Enschede, ISBN 9055120294. Prijs: f 12,50
- **Van der Velde, J.B.**, *'Grammatica van het Twents'*. Speciale uitgave ter gelegenheid van het tienjarig jubileum van Uitgeverij Van de Berg (Enschede 1994)
Uitg. Van de Berg Enschede, ISBN 9055120286. Prijs: f 29,95

VERSCHENEN TIJDSCHRIFTEN

Na telefonisch overleg te raadplegen in de bibliotheek van de Oudheidkamer 'Twente'.

Aold-Hoksebarge, 1994, no. 2.

Henkes, S., *Haaksbergse schutterij*, p. 1742-1745.

Asbreuk, B.E., *In en om de boerderij, het jaar rond, door de eeuwen heen*, p. 1747-1749.

Henkes, S., *Historie der kerken van Haaksbergen; Parochie H.H. Bonifatius en Gezellen (V)*, p. 1753-1754.

Asbroek, W.E. en Overbeeke, J.G.L., *De erven Swerink in Brammelo (6)*, p. 1754-1756.

Asbreuk, B.E., *Drie eeuwen onderwijs te Sint Isidorushoeve (II)*, p. 1757-1758.

Overbeeke, J.G.L., *Grepen uit de Haaksbergse gerichtsprotocollen*, p. 1758-1760.

Aold-Hoksebarge, 1994, no. 3.

Henkes, S., *Haaksbergse schutterij*, p. 1763-1764.

Asbreuk, B.E., *In en om de boerderij, het jaar rond, door de eeuwen heen*, p. 1764-1767.

Asbroek, W.E. en Overbeeke, J.G.L., *De erven Swerink in Brammelo (7, slot)*, p. 1768-1769.

Henkes, S., *Historie der kerken van Haaksbergen; Parochie H.H. Bonifatius en Gezellen (VI, slot)*, p. 1773-1774.

Asbreuk, B.E., *Drie eeuwen onderwijs te Sint Isidorushoeve (III, slot)*, p. 1774-1776.

Overbeeke, J.G.L., *Grepen uit de Haaksbergse gerichtsprotocollen*, p. 1776-1778.

Oald Hengel, 1994, no. 4.

Schwertasek, J., *De straat waarin wij wonen; Drienerstraat*, p. 83-84.

Welberg, G.J., *De marke Klein Driene (12)*, p. 86-87.

Wessels, G.J.H., *75 jaar H.V.V. Wilhelminaschool*, p. 89.

Baaren, H. van, *In de oorlog naar de HBS*, p. 91-93.

Reynders, H., *Economische toestand Hengelo plm. 1800*, p. 95-97.

Oald Hengel, 1994, no. 5.

Baaren, H. van, *71 Marauders gooiden 97 ton bommen op Hengelo*, p. 107-111.

Burger-de Mol, G.C.M., *Bange oorlogsdagen*, p. 115-117.

Kuipers, H., *De Kamphorst*, p. 118-119.

Welberg, G.J., *De marke Klein Driene (13)*, p. 120-121.

Reynders, H., *Erve Wilderink exit*, p. 123.

Reynders, H., *Het Hengelose orgel 1816-1994*, p. 125.

n Sloopsteen, Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker, 1994, no. 39.

Steeq, H.G.v.d., *Markant gebouw aan de Wilhelminastraat: Honderdjarige Oosterkerk heeft een groeiend gebrek aan ruimte*, p. 3-6.

Wiegman, T., *Mensenjacht in Enschede op 24 oktober 1944*, p. 7-10.

Nijkamp, L., *Straatnaam als spiegel van historie: Lipperkerkstraat*, p. 10.

Zoelen, L. van en G. Hartong, *Laffe moord op 31 oktober 1944 te Gronau: Kapelaan Reinier de Hossou, vrijwel vergeten nazi-slachtoffer*, p. 11-13.

Uildriks, K.J., *Zeggelترف strekte zich uit aan weerszijden Oldenzaalsestraat*, p. 15- 19.

Wiegman, T., *Zijn manifestaties waren grote publiekstrekkers: Organisator Jacob Kleiboer toonde kracht stad en streek*, p. 20-21.

Op de bres, Stichting Behoud Delden, 1994, no. 3.

Lohuis, D., 1866 (*Brief aan Bernarda Dull-Wilterdink*).

Verschuuren-Maessen, E., *Streekarchief*.

Ditzhuyzen, F.B.M.G. van, *De Twentse volksaard (II)*.

Walhof, F., *Mijn opa's neef*.

Lohuis, D., *Wendzoele*.

Oet de Boerschopn, Vereniging Heemkunde Weerselo, 1994, no. 50.

Vrielink, G.W., *De buurtschap Dulder*, p. 7-9.

Wiefker, J.H.R., *Losser en zijn Zouaven*, p. 10-11.

Rorink, R., *Brand bij De Wilde in Gammelke*, p. 12-13.

Blenke, T., *De laatste boottrein (2)*, p. 21-24.

Engelbertink, H., *Maarke Rossum (48)*, p. 25-28.

Oet de Boerschopn, Vereniging Heemkunde Weerselo, 1994, no. 51.

Vrielink, G.W., *De buurtschap Dulder*, p. 6-7.

Wolbert, B., *Hendrika Borggreve, een vrouw uit Agelo*, p. 8-13.

Engelbertink, H., *Maarke Rossum (49)*, p. 29-32.

't Onderschoer, 1994, no. 2.

Kok, J. jr., *Kapper Kok in Denekamp*, 19-28.

Herinneringen aan meester Dingeldein (2), p. 31-34.

Meek, H.A., *Vogels in het volksgeloof*, p. 35-36.

Boink, H., *Bouw schuilkelder in Denekamp in 1944*, p. 37-40.

Knippers, J.H.M., *1919 Geboortejaar voetbalsport in Denekamp*, p. 41-50.

Rijkee, C., *Dagboek Rijkee voorjaar 1945 (6)*, p. 51-56.

Boink, H., *Verdrag 1648 grensscheiding Twente/graafschap Bentheim*, p. 57-e.v.

't Onderschoer, 1994, no. 3.

Wynia, S., *De Dingeldein-familie*, p. 11-14.

Boink, H., *Willem Hendrik Dingeldein een veelzijdig mens*, p. 15-18

Pikkemaat, H., *Een tijdgenoot van Willem Dingeldein*, p. 19-26.

Asma, H., *Vroegere buurjongen vertelt over meester Dingeldein*, p. 27-34.

Wynia, S., *Brieven over W.H. Dingeldein*, p. 35-40.

Dingeldein, W.H., *Het watermolentje bij Hazelbekke*, p. 41-44. *De Bergvennen*, p. 45-48.

De Isterberg, p. 49-60. *Borg Beuningen*, p. 61-66. *De slanke sleutelbloem*, p. 61-68.

Op de akker in Twente, p. 69-74. *Mei op de heide*, p. 75-e.v.

Stad en Land, 1994, no. 2

- Entjes, H., *Willem Diemer (1922-1994) herdacht*, p. 41-42.
 Jans, E., *Huisonderzoek in Rijnland*, p. 47-49.
 Hottenhuis, A.L., *Twentismen*, p. 64-67.
 Fuldauer, A., *Register stad en land 1992 (No.4)-1993*, p. 79-80.

Twente Genealogisch, Nederlandse Genealogische vereniging afdeling Twente, 1994, no. 3.

- Walhof, F.C., *Kwartierstaat Hendrik Jan Smit*, p. 56-57.
 Küpers-Oude Kempers, J.M.S., *Kwartierstaat Küpers*, p. 57-59.
 Weerd-Betman, Chr.v.d., *Kwartierstraat Leppink*, p. 59-61.
 Wel, B. van 't, *De speurtocht naar de herkomst van de Weijschede's*, p. 63-64.
 Spengelink, G.J.H., *De datering van de 'Schepenthins der Stadt Rijssen'*, p. 65-68.

Twente Genealogisch, Nederlandse genealogische vereniging afdeling Twente, 1994, no. 4.

- Welberg, G.J., *De lijsten van ingezetenen van 1748*, p. 78-82.
 Walhof, F.C., *Genealogische aantekeningen in twee Twentse kerkboekjes*, p. 82-84.
 Küpers-Oude Kempers, J.M.S., *Kwartierstaat Welpelo*, p. 84-86, *Kwartierstaat Oude Kempers*, p. 86-88.
 Spengelink, G.J.H., *Kwartierstaat Spengelink*, p. 88-89.
 Even, F.H., *Kwartierstaat Gierveld op Pouwels*, p. 89-90.

Twickelblad, 1994, no. 3.

- Kleerebezem, H., *De watertoren van landgoed Twickel werd precies 100 jaar geleden in gebruik genomen*, p. 16-21.
 Hermanussen, M., *Dichter-dominee François Haverschmidt liet in 1879 visitekaartje achter op oude beuk*, p. 24-25.

Vereniging heemkunde Ambt Delden, 1994, no. 3.

- Naafs, G.J., *Geslacht Berghuis*, p. 37-43.
 Klevering, M.F., *De marke Hengevelde*, p. 45-47.
Rondom erve 'Noordik' (vervolg), p. 48-51.

Vereniging heemkunde Ambt Delden, 1994, no. 4.

- Naafs, G.J., *Het hofstelsel in de vroege middeleeuwen*, p. 59-61.
 Traas-Kuiper, G.H., *Van boom tot wagen*, p. 62-65.
 Coeverden, F.W.W.H. van, *Het heele jaar rond op een groot landgoed (ged.)* p. 66-69.
Het erve Slaghekke of Hofstede, p. 69-73.

ENSINK ANTIEK

*Meubelen 18e + 19e eeuw
Inkoop - verkoop - taxatie*

*Oldenzaalsestraat 31-33
7551 KN Hengelo
Tel. 074-428744*

ANTIQUARIAAT GALERIJ REZA

MODERNE KUNST EN
OUDE BOEKEN
BOEKENZOEKDIENST

KORTESTRAAT 2
T/O ZOUTMUSEUM
POSTBUS 9 - 7490 AA DELDEN
TEL.: 05407 - 64792

GEOPEND:
DI/WO/DO: 14-18
VR: 12-21
ZA: 10-17 UUR

boekhandel Broekhuis

Sinds 1868

Algemene en Wetenschappelijke Boeken en Tijdschriften
School- en Studieboeken
Kantoorartikelen en Schrijfwaren

Hengelo

Enschedeestraat 19
Telefoon 074 - 910267 Telefax 074 - 913892

Almelo

City Promenade 21
Telefoon 05490 - 12235

Enschede

Campus Boekhandel Universiteit Twente
Telefoon 053 - 892414

Enschede

Marktstraat 12
met antiquariaat & galerie
Telefoon 053 - 325210

*b*B

HUIZE HÖLTERHOF

Hölterhofweg 325
7534 PT Enschede
Tel. 053 - 611306

Huize Hölterhof, moeilijk te vinden.....
Een openbaring om te ontdekken!

Van november t/m april:
diners-koffietafels
recepties-familieëunies enz.

Van mei t/m oktober:
55-plus vakantieweken.

Vraagt folder en programma.

A. Bonzet SPECIAAL BOEKBINDERIJ

DE OSSENBOER 44 - ENSCHEDE
tel. 053-314069

**OOK UW BINDWERK
IS BIJ ONS WELKOM**

Wij zijn een niet te grote
binderij waar kwaliteit
en service nog
mogelijk is

*Gespecialiseerde bandboekbinderij
voor particuliere- en rijksopdrachten.
Levering franco door geheel Nederland
Kleine tot grote oplagen - speciale opdrachten.*